

УДК 636.27(477)

Л. С. Іванова,

к. е. н., доцент кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки Білоцерківський національний аграрний університет

МОЛОЧНЕ СКОТАРСТВО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ

L. Ivanova,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Public Administration, Administration and International Economics, Bila Tserkva National Agrarian University

MILK SUCCESSION: CURRENT STATUS AND PROBLEMS OF SOLUTION

Встановлено, що кризові явища в молочному скотарстві сільськогосподарських підприємствах викликані зниженням інвестиційної привабливості.

Доведено, що ефективне функціонування молочного скотарства в нових умовах господарювання передбачає формування великих холдингів, об'єднань, спеціалізованих молочних ферм і комплексів, що спираються на передові технології і досягнення селекційної науки. Це підтверджується позитивними змінами, що відбуваються останніми роками в молочному скотарстві, зокрема істотним зростанням надоїв корів, збільшенням поголів'я худоби інтенсивних молочних типів, появою в кожному регіоні молочних ферм і комплексів, у яких реалізовані сучасні технологічні та технічні рішення з утримання та доїння корів, заготівлі кормів і прибирання гною.

Як показує проведений аналіз, незважаючи на подальше зниження поголів'я корів, у сільськогосподарських підприємствах продовжується нарощення валових надоїв молока в корпоративному секторі аграрної економіки, що свідчить про запровадження інтенсивних методів виробництва.

При цьому спостерігається процес монополізації ринку молока висококонцентрованими господарствами корпоративного сектору аграрної економіки, що в подальшому може призвести до непередбачуваних подій з їх участю.

Розвиток молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах буде ускладнюватися в першу чергу труднощами відбудови великих молочних ферм промислового типу, де можна виробляти значну кількість конкурентоспроможної молочної сировини при мінімальних затратах праці, витратах енергії та матеріальних ресурсів.

Орієнтація на європейські ринки вимагає нині залучення інвестицій на засадах приватно-державного партнерства в розвиток висококонцентрованого молочного скотарства, що базується на використанні сучасних технологій та дає можливість отримувати молоко, яке відповідає європейським стандартам якості.

It was established that the crisis phenomena in dairy farming in agricultural enterprises is caused by a decrease in investment attractiveness.

It is proved that effective functioning of dairy cattle breeding in the new conditions of management involves the formation of large holdings, associations, specialized dairy farms and complexes based on advanced technologies and the achievement of breeding science. This is confirmed by the positive changes that have taken place in recent years in dairy cattle breeding, in particular the significant increase in cow dairy yield, the increase in livestock of intensive dairy species, the emergence in each region of dairy farms and complexes, which have implemented modern technological and technical solutions for the maintenance and milking of cows, harvesting of forages and cleaning of manure.

As the analysis shows, despite the further decrease in the number of cows in agricultural enterprises, the growth of gross milk yields in the corporate sector of the agrarian economy continues to increase, indicating the introduction of intensive production methods.

At the same time, there is a process of monopolization of the milk market by highly concentrated farms of the corporate sector of the agrarian economy, which in future may lead to unpredictable events with their participation.

The development of dairy farming in agricultural enterprises will be complicated, first of all, by the difficulties of rebuilding large dairy farms of an industrial type, where it is possible to produce a significant amount of competitive dairy raw materials with minimal labor costs, energy costs and material resources.

Orientation to European markets requires the investment of private partnership based on the use of modern technologies and the opportunity to receive milk that meets European quality standards, based on the principles of private-public partnership in the development of highly concentrated dairy cattle.

Ключові слова: молочне скотарство, сільськогосподарське підприємство, господарства населення, молоко, держава.

Key words: dairy cattle breeding, agricultural enterprise, households, milk, state.

В Україні склалися одні з найкращих умов у світі для виробництва молока та молочних продуктів. Разом із тим проблему насиченості

ринку не вдалося повною мірою вирішити навіть у найсприятливіші для розвитку молочного господарства роки.

Раціональна норма річного споживання молочних продуктів у перерахунку на молоко становить 438 кг на одну людину, у тому числі молока — 182 кг; масла — 5,5; кисломолочного сиру — 7,3; сметани — 6,5; сиру твердого — 6,5; молока знежиреного та продукції з нього — 15,9 кг. Проте рівень споживання молочної продукції в нашій країні явно недостатній — останніми роками близько 210 кг (55 % норми). При цьому споживання молока і молочних продуктів населенням за останні роки зменшилося майже на 8 %.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляду багатоаспектних проблем розвитку молочного підкомплексу, питанням підвищення ефективності інтенсифікації виробництва молока присвячені праці вітчизняних учених-аграрників: П. Березівського, М. Ільчука, М. Пархомця, Н. Оляднічук, В. Радька, Т. Божидарніка, Т. Рудої та багатьох інших.

Водночас, незважаючи на широке висвітлення в економічній літературі напрямів розвитку молочного скотарства, вони досить часто розглядалися на макрорівні, однак недостатньо вивчені на рівні сільськогосподарських підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних, методичних положень та практичних рекомендацій щодо розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні в 70—80-х роках минулого століття було проведено спеціалізацію у тваринництві, виділені типи спеціалізованих господарств, були обгрунтовані розміри молочних ферм. Створені в той час молочні комплекси (на промисловій основі), не зважаючи на певні ускладнення функціонування, зумовлені насамперед, недосконалістю управлінської системи, досягли високих економічних результатів. Починаючи з 1990 р. молочне скотарство зазнало занепаду, відбувся стихійний розпад наявних колективних господарств з нагромадженням за декілька десятиліть досвідом роботи. Розукрупнення великих колгоспів та радгоспів призвело до збільшення чисельності господарств, розпо- рошення основних виробничих фондів, масо-

вого продажу великої рогатої худоби, порушення системи кормозабезпечення, фізичного і морального старіння матеріально-технічної бази, а здебільшого зубожіння в минулому успішних підприємств. Темпи росту цін на пально-мастильні матеріали значно випереджували закупівельні ціни на молоко [1].

Як наслідок, змінилася соціально-економічна структура сільськогосподарської продукції, зросла частка господарств населення у виробництві молока. Переорієнтація сільськогосподарського виробництва на його подрібнення не сприяла розвитку галузі, оскільки дрібне виробництво виявилось неконкурентоспроможним, екстенсивним і, як правило, низькоєфективним. Ці причини призвели до скорочення виробництва молока.

Зважаючи на необхідність збільшення обсягів внутрішнього і зовнішнього ринку молока і молочних продуктів, поліпшення якості харчування населення та конкурентоспроможності на світовому ринку, стратегічним завданням держави має стати відродження молочного скотарства, особливо великих товарних ферм і підприємств різної форми власності [2].

Протягом 2000—2015 рр. спостерігається суттєве зниження виробництва молока в усіх категоріях сільськогосподарських товаровиробників у постійних цінах 2010 р. на 11%; та зниження питомої ваги в структурі валової продукції сільського господарства на 8,8 в.п.

Така обставина викликана наступними чинниками:

— низька якість вироблюваного молока, що не відповідає існуючим у світі (ЄС, США) вимогам якості. Неякісне молоко не має шансів продаватися за високими цінами, низькі доходи виробників молока не дозволяють розвивати виробництво та забезпечувати його оптимальну рентабельність;

— вимоги до якості молока, закріплені у державних стандартах, значно нижчі за світові. Це створює підґрунтя для неотримання достойної ціни за якісне молоко, що, у свою чергу, робить не вигідними інвестиції та саме виробництво якісного молока;

— традиційні технології, які застосовуються у більшості існуючих ферм та молочнотоварних виробництв не здатні забезпечувати якість молока, яка б відповідала стандартам європейського та світового ринків;

— висока собівартість існуючого виробництва молока не здатна задовольнити платоспро-

можний попит не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринках [3].

У світлі подій, які виникли на початку 2015 р. (заборона Росії на ввезення української продукції тваринництва), проблеми вітчизняної молочної галузі, і особливо сировинного сегменту, змусили тваринників і переробників працювати над переглядом сегментів сировинної бази галузі. Той факт, що нині близько 76 % молока виробляється у господарствах населення і лише 23% — у сільгоспідприємствах, свідчить про помилковість обраного шляху розвитку вітчизняного тваринництва, і молочного зокрема. Оскільки якість молока, що приймається від населення, повністю не відповідає стандартам якості та безпеки.

Переорієнтація виробництва молока з господарств населення на великотоварні виробництва дозволить у майбутньому мати більше шансів виходу вітчизняних молочних продуктів на зовнішні ринки [4].

Нині спостерігається зниження чисельності суб'єктів господарювання агробізнесу, які здійснюють виробництва молока. Упродовж 1991—2015 рр. їх чисельність зменшилася більше ніж у 4 рази.

Протягом 1991—2015 рр. спостерігалось два періоди: відносно стійкості чисельності виробників молока — господарств корпоративного сектору аграрної економіки (1991—2001 рр.) та різкого зниження — 2001—2015 рр. Протягом 1991—2001 рр. відбувається зростання їх кількості на 20 %, чи 2175 одиниць. Упродовж 2001—2015 рр. чисельність знизилася майже в 5 разів. Така ситуація пояснюється зміною пріоритетності розвитку молочного скотарства корпоративного сектору аграрної економіки.

На сьогодні господарства корпоративного сектору, які утримують до 50 голів (37,7 %), що характеризуються низьким технологічним рівнем виробництва молока, та 50—499 — 52,7%, які використовують типову технологію.

У 1991 р. їхня частка в загальній структурі сільськогосподарських підприємств, які утримували корів, становила відповідно 1,5 та 47,9%.

Згадані категорії господарств технологічно не мають можливості виробляти висококатункове молоко відповідно до європейських норм якості.

Разом із тим слід зазначити, що кількість поголів'я корів не є визначальним щодо величини валових надоїв молока, і відповідно, продуктивності молочного стада. За ре-

зультатами досліджень вчених, підприємства, які утримують незначну кількість високопродуктивних корів, мають значно вищі показники ефективності виробництва, ніж у висококонцентрованих господарствах.

Незважаючи на системну кризу в молочному скотарстві сільськогосподарських підприємств спостерігається зростання з 2004 р. чисельності суб'єктів підприємницької діяльності, які виокремлюються високим рівнем концентрації корів (понад 1000 голів) та високим технологічним рівнем виробництва. Упродовж 2004—2015 рр. їх кількість зростала майже 2,6 рази і становить 64 господарства, тоді як частка зросла на 1,9 в.п. Це свідчить про залучення інвестицій як державних, так і приватних у розвиток молочного скотарства корпоративного сектору аграрної економіки. Молочне скотарство — капіталомістке виробництво з довготривалим строком окупності не менше 7—8 років. Інвестиції в одне скотомісце необхідні на рівні 8 тис. дол. США (за даними операторів ринку) [5].

Протягом 2011—2015 рр. відзначається зменшення чисельності малих сільськогосподарських підприємств на 27,1 %, чи 398 одиниць, середніх і великих господарств корпоративного сектору аграрної економіки на — 26,9%, чи 579 одиниць.

Подібне обумовлене в першу чергу зниженням інвестиційної привабливості молочного скотарства корпоративного сектору аграрної економіки, що викликане наступними чинниками:

- довгим періодом окупності вкладених фінансових ресурсів;
- не виваженою державною політикою відносно виробників молока — сільськогосподарських підприємств;
- значна мінливість ринкового середовища, що негативно впливає на розвиток молочного скотарства господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Упродовж 2011—2015 рр. спостерігається зниження поголів'я корів у усіх типах сільськогосподарських підприємств. Проте в малих господарств корпоративного сектору темпи зниження значно вищі (3,6 рази), ніж середніх і великих (6,9 %). Така обставина викликана наступними чинниками:

- відсутність дієвої кредитної політики щодо підтримки товаровиробників, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва;

— практична відсутність інтегрування виробництва, переробки і реалізації молочної продукції, насамперед, відсутність організаційно-економічних механізмів регулювання взаємовідносин у ланцюгу "виробництво — заготівля — переробка — торгівля", що призводить до непропорційного розподілу доходів між його учасниками, коливань закупівельної ціни на молоко і зниження інвестиційної привабливості галузі;

— відсутність рівноцінного паритету цін на сире молоко, молочну худобу і промислову продукцію;

— низької її ефективності і недостатньою державною підтримкою тваринництва, і як наслідок, застосування морально застарілих технологічних і технічних засобів виробництва, що зумовлюють його високу енергоємність і собівартість продукції.

Ефективне функціонування молочного скотарства в нових умовах господарювання передбачає формування великих холдингів, об'єднань, спеціалізованих молочних ферм і комплексів, що спираються на передові технології і досягнення селекційної науки. Це підтверджується позитивними змінами, що відбуваються останніми роками в молочному скотарстві, зокрема істотним зростанням надоїв корів, збільшенням поголів'я худоби інтенсивних молочних типів, появою в кожному регіоні молочних ферм і комплексів, у яких реалізовані сучасні технологічні та технічні рішення з утримання та доїння корів, заготівлі кормів і прибирання гною [6].

Підвищення продуктивності молочної худоби комплексна проблема, її вирішення дозволить значно ефективніше використовувати трудові, матеріальні та фінансові ресурси і прискорити окупність витрат. Це досить важливо адже протягом багатьох років для галузі молочного скотарства був характерним витратний напрям виробництва, ознаками якого є невисокий рівень продуктивності, швидкий ріст виробничих витрат, ріст собівартості продукції та збитковість виробництва. Тому сільськогосподарським підприємствам слід сконцентрувати зусилля як на збільшенні поголів'я, так і на реальному впровадженні інтенсивних методів виробництва. Саме з цим і пов'язані головні резерви збільшення та підвищення ефективності виробництва молочної продукції.

Протягом 2011—2015 рр. спостерігається суттєве підвищення молочної продуктивності корів у сільськогосподарських підприємствах

у цілому та у середніх і великих зокрема. Це викликане насамперед впровадженням інтенсивних методів виробництва, відображенням якого є рівень середньорічних надоїв. Високі рівні продуктивності в середніх і великих сільськогосподарських підприємствах свідчать про високий рівень стійкості такого типу господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Як показує проведений аналіз, незважаючи на подальше зниження поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах продовжується нарощення валових надоїв молока в корпоративному секторі аграрної економіки, що свідчить про запровадження інтенсивних методів виробництва.

При цьому спостерігається процес монополізації ринку молока висококонцентрованими господарствами корпоративного сектору аграрної економіки, що в подальшому може призвести до непередбачуваних подій з їх участю.

Нині в умовах дефіциту високоякісної молкосировини вони є конкурентними на внутрішньому ринку в першу чергу за рахунок якісних показників, що позитивно відображається на величині закупівельних цін. Проте вищевказаних суб'єктів господарювання обмежена кількість і за умови заборони на реалізацію молока особистими селянськими господарствами вони не зможуть повною мірою задовольнити потребу переробних підприємств у сировині [7].

Враховуючи тривалість біологічного циклу розвитку молодняка великої рогатої худоби, повільний темп розмноження тварин, низьку окупність матеріальних і фінансових витрат, відродження молочної галузі займе тривалий період.

На нашу думку, розвиток молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах буде ускладнюватися в першу чергу труднощами відбудови великих молочних ферм промислового типу, де можна виробляти значну кількість конкурентоспроможної молочної сировини при мінімальних затратах праці, витратах енергії та матеріальних ресурсів.

Орієнтація на європейські ринки вимагає нині залучення інвестицій на засадах приватно-державного партнерства в розвиток висококонцентрованого молочного скотарства, що базується на використанні сучасних технологій та дає можливість отримувати молоко, яке відповідає європейським стандартам якості [8].

ВИСНОВКИ

Зважаючи на кризову ситуацію в галузі молочного скотарства, необхідно розробити дієву програму розвитку молочного скотарства України, яка б мала стійку фінансову основу.

На нашу думку, вона повинна орієнтуватися насамперед на підтримку інвесторів, які налаштовані вкладати фінансові ресурси у розвиток високотехнологічного виробництва молока.

На інвестиційну привабливість молочної галузі України негативно впливають одразу кілька чинників:

— по-перше, це значні стартові інвестиції, непорівнянні з іншими галузями;

— по-друге, земельні відносини досі не врегульовано, а скотарство просто не може існувати без землі. Окрім цих двох головних причин — значних інвестицій та землі, є ще ціла низка перешкод. Зокрема застарілі ветеринарні й будівельні нормативи. Усе це гальмує розвиток, зменшує виробничі показники та збільшує вартість інвестицій. Тому для створення ефективного, рентабельного молочного бізнесу необхідно докласти зусиль та вкласти коштів значно більше, ніж в інших галузях сільського господарства.

Лише за дотримання вищеперерахованих умов в Україні швидкими темпами буде розвиватися висококонцентроване молочне скотарство, що забезпечить споживачів високоякісною продукцією та дозволить збільшити експортний потенціал молочної продукції.

Література:

1. Куян Н. Молочний світ України / Н. Куян // Ефективне тваринництво. — 2011. — № 3. — С. 9—12.

2. Бондаренко В.М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні / В.М. Бондаренко // Економіка АПК. — 2014. — № 5. — С. 61—64.

3. Васильчак С.В. Особливості функціонування ринку молока та молочної продукції / С.В. Васильчак // Науковий вісник НЛТУ України. — 2013. — № 15.4. — С. 357—362.

4. Дадак О.О. Роль ефективної стратегії розвитку у молокопродуктовому підкомплексі АПК / О.О. Дадак // Зб. наук. пр. Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). — 2010. — № 2 (10). — С. 157—161.

5. Ткачук С.П. Перспективи формування пропозиції на регіональному ринку молока в умовах інтеграції / С.П. Ткачук // Біоресурси і природокористування. — 2010. — Т. 2, № 1—2. — С. 145—150.

6. Кернасюк Ю. Потенціал українського молока на світовому ринку / Ю. Кернасюк // Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/4669-potentsial-ukrainskogo-moloka-nasvitovomu-ryнку.html>

7. Пастухова Т.Ю. Ринок молочної продукції України / Т.Ю. Пастухова // Економічний простір. — 2012. — № 57. — С. 175—179. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ekpr/2012_57/statti/24.pdf

8. Керанчук Т.Л. Сучасні проблеми розвитку молочного бізнесу в Україні / Т.Л. Керанчук // Глобальні та національні проблеми економіки / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. — 2015. — № 4. — С. 408—413.

References:

1. Kuian, N. (2011), "Milk world of Ukraine", *Efektivne tvarynnytstvo*, vol. 3, pp. 9—12.

2. Bondarenko, V.M. (2014), "Development of efficient milk production and its industrial processing in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 61—64.

3. Vasylychak, S.V. (2013), "Features of the functioning of the milk and dairy market", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 15.4, pp. 357—362.

4. Dadak, O.O. (2010), "The role of an effective development strategy in the dairy product sub-complex of the agroindustrial complex", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, vol. 2 (10), pp. 157—161.

5. Tkachuk, S.P. (2010), "Prospects of forming a proposal on the regional milk market in terms of integration", *Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, vol. 2, no. 1—2, pp. 145—150.

6. Kernasiuk, Yu. (2016), "Potential of Ukrainian milk in the world market", *Ahrobiznes s'ohodni*, available at: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/4669-potentsial-ukrainskogo-moloka-nasvitovomu-ryнку.html> (Accessed 15 Nov 2017).

7. Pastukhova, T.Yu. (2012), "Dairy market of Ukraine", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 57, pp. 175—179.

8. Keranchuk, T.L. (2015), "Modern problems of dairy business development in Ukraine", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky - Mykolaivs'kyj natsional'nyj universytet imeni V.O. Sukhomlyns'koho*, vol. 4, pp. 408—413.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2017 р.